

Een oceaan van mariene informatie in het Vlaams Instituut voor de Zee (Vliz)

Jan Haspeslagh
Bibliothecaris/librarian VLIZ
VLIZ, Vlaams Instituut voor
de Zee vzw
Flanders Marine Institute
Vismijn
Pakhuizen 45-52
B-8400 Oostende
Tel. +32-(0)59-34 21 30
<http://www.vliz.be>
e-mail:
jan.haspeslagh@vliz.be

ARTIKEL

Het Vlaams Instituut voor de Zee (Vliz) in Oostende, herbergt de grootste collectie zeewetenschappelijke literatuur van België. Op korte tijd werd deze massa informatie ontsloten en beschikbaar gesteld voor de mariene specialisten, maar ook voor het grote publiek. Maximale integratie van alle beschikbare gegevens in één-zelfde databank was hierbij het sleutelbegrip. Op die manier ontstond een marien informatiesysteem met vele in- en uitgangen, waarin zowel de garnaalvisser als de mariene geoloog antwoorden zoeken en vinden op hun vragen. Deze eerste bijdrage schetst de historie van de collectie zelf, en omschrijft enkele voordelen voor de gebruiker van geïntegreerd informatiebeheer in een gespecialiseerde mariene collectie.

legde in België de feitelijke basis voor zeewetenschappelijk onderzoek. Hoewel hoofdzakelijk werkend aan de Universiteit van Luik, kwam hij bijna elke zomer naar de kust, en ook hij richtte een laboratorium op in Oostende.

Onder impuls van Gustave Gilson, de geestelijke opvolger van Pierre Joseph Van Beneden, werd in 1927 in Oostende het Zeewetenschappelijk Instituut (ZWI) opgericht. Deze instelling hield zich gedurende meer dan dertig jaar vooral bezig met zeevisserij-onderzoek, een taak die in het begin van de jaren 1960 werd overgenomen door het Rijksstation voor Zeevisserij (RvZ), tegenwoordig het Departement Zeevisserij (DvZ).

Al deze onderzoekers zagen het grote belang in van een goede mariene literatuurcollectie. Zij verzamelden dan ook stelselmatig publicaties die met de zee en met marien onderzoek te maken hadden. Door hun internationale faam – zowel de Van Benedens als Gilson werden bij de topwetenschappers van hun tijd gerekend – kregen ze heel veel waardevolle titels uit de eerste hand toegespeeld. Vooral Gustave Gilson had de reflex om met al dit materiaal een aparte literatuurcollectie uit te bouwen, die hij in Oostende, zo dicht mogelijk bij zijn onderzoeksdomein, de zee, bewaarde. Ook recupereerde hij veel van wat de Van Benedens reeds bijeenbrachten vóór hem. Bij het ter ziele gaan van het ZWI

EEN HISTORISCHE COLLECTIE...

België behoort niet, zoals bijvoorbeeld Nederland of Groot-Brittannië, tot het selecte groepje zeenaties van deze wereld, die onlosmakelijk met het zoute water verbonden zijn. We hebben geen Piet Hein of Admiraal Nelson, noch heroïsche vissersvloeden, of dijkbouwers. Toch heeft België een lange en interessante geschiedenis achter de rug op het vlak van de mariene wetenschappen. Reeds in 1842 richtte Pierre Joseph Van Beneden (1809-1894), professor aan de Katholieke Universiteit van Leuven, het eerste, zéér kleine laboratorium voor mariene biologie op in Oostende. Dit laboratorium was uniek in zijn soort voor België en wellicht was het zelfs het eerste zeelaboratorium in de wereld¹. De zoon van Pierre Joseph, Edouard van Beneden (1846-1910),

in 1967, bevatte haar bibliotheek dan ook een unieke zeewetenschappelijke collectie boeken, tijdschriften en reeksen, die reeds toen elders in de wereld nagenoeg niet meer te vinden waren.

Aan het begin van de jaren 1970 kwam er een krachtige impuls voor het marien onderzoek in België door de start van het 'Project Zee', waarmee enkele nieuwe wegen werden ingeslagen. Naast het opstarten en wetenschappelijk ondersteunen van een Noordzeebeleid, werd binnen dit project ook voor het eerst op een integrale manier samengewerkt op alle vlakken van marien onderzoek. Deze integratie en samenwerking binnen het onderzoek op en over de zee zet zich tot op vandaag voort.

In de rand van dit gunstig klimaat rond marien onderzoek, werd in 1970 een nieuw instituut opgericht, in Oostende. Het IZWO (Instituut voor Zeewetenschappelijk Onderzoek) ondersteunde de samenwerking tussen de verschillende mariene disciplines in België, en zorgde ook voor laboratoriumfaciliteiten aan de Spuikom te

Oostende, een brakwaterplas waar (reeds sinds de jaren 1940) systematisch onderzoek gedaan werd door verschillende universiteiten². Bovendien kon het IZWO de belangrijke ZWI-bibliotheek redden en bleef zij deze unieke collectie beheren en uitbreiden met actuele literatuur tot in 1999. Bij de oprichting van het Vliz kreeg deze laatste als één van haar opdrachten mee om de taken van het IZWO over te nemen. Op die manier erfde het Vliz een enorme, rijkgevulde zeewetenschappelijke bibliotheek, waarvan de prille oorsprong in het midden van de 19de eeuw ligt.

...IN EEN MODERN GEÏNTEGREERD INFORMATIECENTRUM

Hoewel het Vliz dus van bij zijn start³ over goed gevulde rekken met literatuur beschikte, was hiermee de kous lang niet af. De voorgangers, ZWI en IZWO, hadden nooit de middelen gehad om de razendsnelle evoluties in onze informatiewereld te volgen én te implementeren. Kort gezegd: halfweg 1999 waren slechts enkele procenten van het totale literatuurbestand opgenomen in een eenvoudig (maar onaanangepast) bibliotheekprogramma, er was geen doorzoekbare web-interface, er waren geen middelen voor noodzakelijke maar dure databasetoegang.

Bovendien had het IZWO, wegens personeelsgebrek, geen georganiseerde dienstverlening en promotie naar gebruikers kunnen organiseren. De toevallige bibliotheekbezoeker stond dus letterlijk aan de kust van een peilloos diepe zee van informatie, waarin hij met een gebroken kompas zijn weg moest vinden.

ON LINE CATALOGUS, EN MEER!

Bij de logische eerste stap in het uitbouwen van de Vliz-

bibliotheek – een on line catalogus maken – werd a priori uitgegaan van het Vliz-beleidsplan⁴. Vooral de volledig geïntegreerde aanpak van het globale takenpakket, en in het bijzonder van het informatiebeheer, moest zich weerspiegelen in de te implementeren instrumenten van de mediatheek.

De on line bibliotheekcatalogus creëren werd daarom geen finaliteit op zich, maar een startpunt voor de creatie van een marien informatiesysteem dat alle mogelijke datasets in een relevant en verrijkend verband met elkaar samenbrengt. Dit Imis (Integrated Marine Information System) zou als bronmateriaal niet alleen literatuurrecords bevatten, maar ook andere informatiebronnen aanspreken en met elkaar integreren. De gebruiker kan dan, startend van een literatuurrecord, binnen dezelfde interface navigeren naar alle mogelijke aanverwante gegevens (de metadata), die in literatuur verborgen liggen. De belangrijkste soorten metadata zijn die over mariene experts, met hun expertise, informatie over mariene instituten, mariene evenementen en conferenties, onderzoeksprojecten, ruwe gegevens (de raw data) en uiteraard ook literatuurverwijzingen zelf (de citation indexes).

De structuur, uitbouw en functionaliteit van het geïntegreerde Imis-systeem komen in een tweede artikel uitgebreid aan bod. Een eerste eenvoudige interface, Imis versie 1 is reeds operationeel op de Vliz-website⁵. Over een periode van twee jaar werden in Imis al zo'n 30.000 literatuurrecords ingevoerd, met alle beschikbare metadata. Vanuit de mariene wereld kwam er onmiddellijk grote appreciatie voor de geïntegreerde presentatie van al deze gegevens. Eén enkele ingang (de web-interface van Imis) geeft de wetenschapper niet alleen toegang tot een simpele bibliotheekcatalogus. Hij krijgt referenties van publicaties te zien, met daaraan gekoppeld een antwoord op zijn vaak gestelde vragen over dat specifiek marien onderzoek: wie heeft waar wat gedaan, wanneer, met wie, waarom, in wiens opdracht, en met

De bibliotheek van het Vliz beheert de grootste collectie publicaties over onze Vlaamse kust. Foto: Vliz, M. Decler.

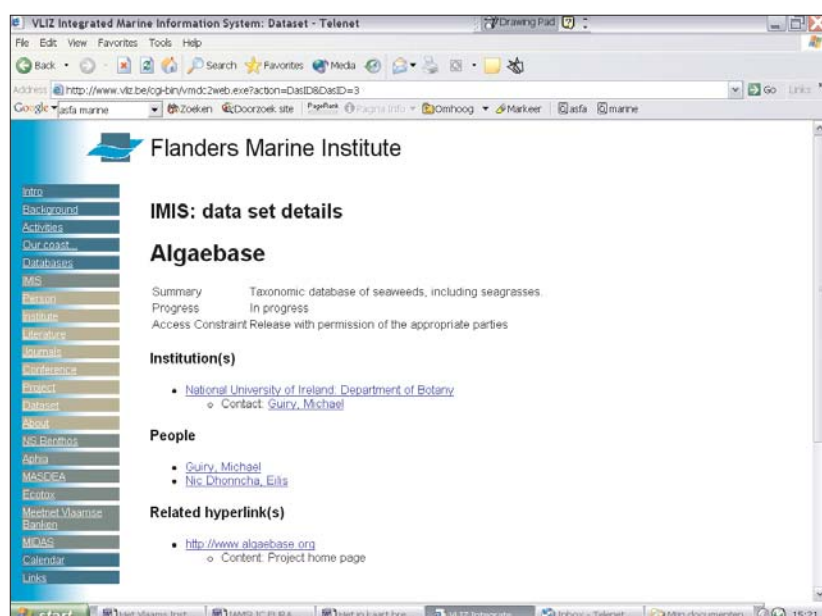
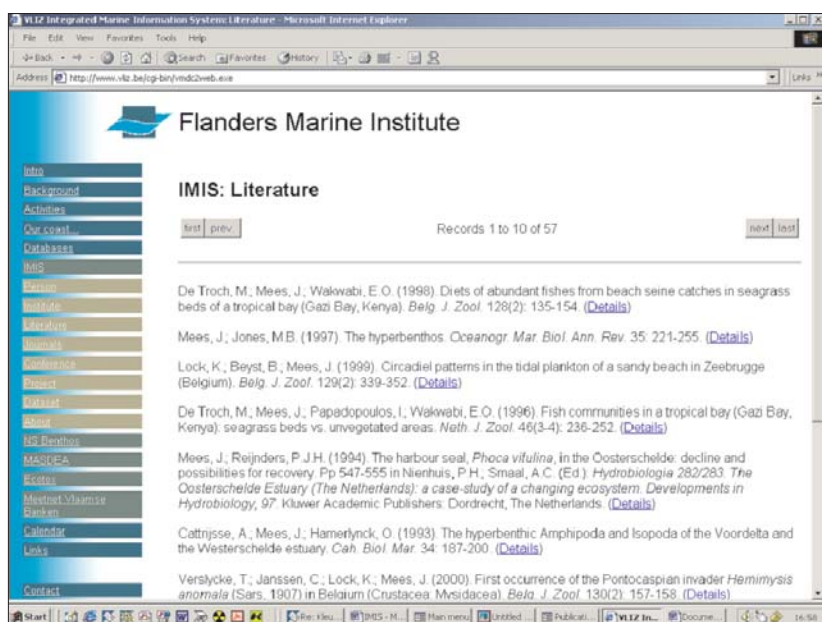
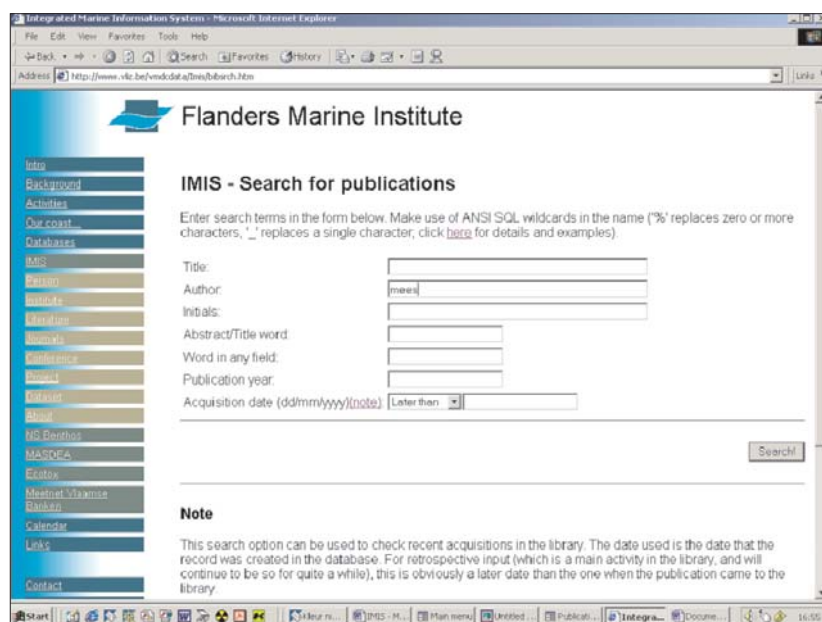
De Imis-interface geeft, via één toegang, zicht op een breed spectrum van mariene informatie.

welk resultaat? Komende van een situatie waarin men soms dagen en weken nodig had om deze gegevens bij elkaar te sprokkelen (via internet, e-mail, telefoon, fax en vele verplaatsingen) is Imis inderdaad een zeer welkom informatie-instrument voor de mariene researcher. Het systeem wordt dan ook intensief geraadpleegd door de méér dan vijfhonderd mariene wetenschappers die Vlaanderen rijk is.

ALLES WAT U WOU WETEN OVER DE NOORDZEE, EN MEER!

Hoewel de eigen Vliz-bibliotheekcollectie over mariene wetenschappen niet allesomvattend wil en kan zijn, wordt toch voor enkele onderwerpen die volledigheid wél nagestreefd. Analooq aan het concept van nationale bibliografieën, wordt een blijvende inspanning geleverd tot het realiseren van de Belgische Mariene Bibliografie. Die zal in haar finaliteit alle publicaties bevatten die handelen over de Zuidelijke Bocht van de Noordzee, het Belgische kustwater, en de Vlaamse kuststrook (met inbegrip van de Schelde- en IJzerestuaria), ook wanneer zij geschreven zijn door buitenlandse auteurs. Bovendien worden ook alle publicaties opgenomen van Belgische mariene wetenschappers, zowel historische als actuele titels. Niet alleen wordt zo de geschiedenis van mariene wetenschappen in België vastgelegd, bewaard en via de literatuur opnieuw beschikbaar gesteld. In een geïntegreerde databank zoals Imis, met alle nodige statistische functionaliteit, wordt deze bibliografie ook een krachtig instrument voor bibliometrische studies rond het marien onderzoek in België.

Er is echter veel meer dan de Belgische kust, en zelfs de uitgebreide historische Vliz-collectie bevat verre van alle literatuur op het vlak van mariene wetenschappen. Het zou ook verkeerd zijn om naar zo'n volledigheid te stre-

ven. Geen enkel collectiebudget laat dit tegenwoordig nog toe. Daarom kiest ook de Vliz-bibliotheek ervoor om toegang te verzekeren tot informatie, eerder dan om die informatie werkelijk te bezitten.

Een simpele oplossing hiervoor zou zijn: het aanbieden van alle relevante Opac's van mariene en andere wetenschappelijke collecties op één internetpagina. Nu was het echter tot voor kort helemaal niet eenvoudig om in Vlaanderen collecties met mariene inslag te vinden, zelfs voor specialisten. In de Belgische universiteitsbibliotheken en andere wetenschappelijke instellingen is wel veel aanwezig, maar zowel inhoudelijk als geografisch is alles zeer versnipperd. De gebruiker is bovendien ook niet bereid om tientallen verschillende interfaces te moeten gebruiken, en daarna stad en land af te reizen om interessante titels te raadplegen.

Ook hier moesten we dus niet alleen de erg verspreide mariene collectieonderdelen maar ook de toegang tot die bestanden integreren. Concreet worden alle mogelijke externe collecties – vooral uit wetenschappelijke en universiteitsbibliotheken, maar ook uit documentatiecentra, vakbibliotheken, privé-collecties, tot zelfs uit de spreekwoordelijke 'dozen-op-zolder' – gelokaliseerd en gescreend op mariene publicaties. Die worden dan ingevoerd in Imis als externe referenties met hun plaatskenmerk. Op die manier wordt een achtergrondbestand opgebouwd van mariene titels en hun beschikbaarheid. Het unieke voordeel voor de gebruiker ligt niet louter in de centrale toegang, en het aanbieden van één Opac, maar evenzeer in de inhoudelijke begrenzing van de databank: via één toegang worden eindelijk alléén de mariene publicaties zichtbaar, die anders in soms gigantische collecties 'verdrinken' tussen de vele andere onderwerpen.

INTEGRATIE MET EXTERNE DATABANKEN

Men kan zich de vraag stellen in hoeverre de hierboven beschreven werkzaamheden een herhaling zijn van vroegere inspanningen. Vooral wat betreft het invoeren van externe gegevens – uit andere bibliotheekcatalogi, of uit databanken van wetenschappelijke uitgevers – wordt inderdaad in veel catalogi nogal wat 'overgeschreven' zonder dat daarmee een meerwaarde gecreëerd wordt. Ook mariene informatie is massaal aanwezig op het internet, zelfs onder vrij gestructureerde vorm (er bestaan bijvoorbeeld nogal wat portaalsites, gespecialiseerd in de mariene sector ⁶⁾).

Om dupliceren te voorkomen werd daarom uitgezocht welke gespecialiseerde mariene databanken er al bestonden. Uiteindelijk werd slechts één internationale literatuuroidatabank weerhouden, die zich uitsluitend op mariene onderwerpen richt: de Aquatic Sciences and Fisheries Abstracts (Asfa) ⁷⁾. De Asfa-databank wordt gevuld door meer dan veertig nationale inputcentra, die ervoor zorgen dat alle mariene referenties van hun land ingevoerd worden. Voor België bestond tot in 2002 nog geen inputcenter, zodat er weinig of geen Belgische referenties in deze databank te vinden waren.

Vanuit dit oogpunt zijn de gegevens in de Vliz-bibliotheek (cf. de Belgische Mariene Bibliografie) volledig complementair met de Asfa-records, en is er dus geen overlap met belangrijke externe bronnen. Bovendien is het Vliz sinds vorig jaar Asfa-inputcenter geworden voor België, zodat alle actuele Belgische referenties (van na 2001) nu wel in de Asfa-databank opgenomen worden. Uiteraard is de volledige Asfa-databank (gegevens vanaf 1971-heden) beschikbaar voor de Vliz-bibliotheekgebruikers, en vormt dit bestand, samen met de steeds groeiende Imis-databank, de meest volledige mariene gegevensset beschikbaar in Vlaanderen. De integratie kan compleet genoemd worden, wanneer

we vermelden dat de recordstructuur binnen Imis volledig gelijk is aan de gebruikte structuur in de Asfa-databank. Imis-records en asfa-records zijn op alle vlakken (qua titelbeschrijving, inhoudelijke descriptoren, classificatiesystemen, etc.) volledig uitwisselbaar.

VAN 'IN ZEE' TOT OP UW BUREAU

De som van de hierboven beschreven activiteiten leiden – in het beste geval – tot een efficiënte ontsluiting van alle mogelijke mariene informatie, beschikbaar in België en daarbuiten. Daarbij blijft de voornaamste doelstelling de toegang tot die informatie blijvend te garanderen.

Het Vliz wil echter ook een belangrijke ondersteunende rol blijven spelen voor het marien onderzoek in Vlaanderen. Daar hoort dan ook bij: het kunnen leveren van de beschikbare informatie zelf. Voor de bibliotheek betekent dit een efficiënt systeem van IBL en documentlevering uitbouwen. De Vliz-bibliotheek is daarom van bij haar start reeds lid geworden van het Antilope/Impala netwerk, en stelt hierin haar hooggespecialiseerde tijdschriftencollectie ter beschikking van alle leden van dit netwerk. Het Imis-literatuurbestand is ook te raadplegen via Felnet ⁸⁾ en bereikt zo ook het grote publiek dat geïnteresseerd is voor de mariene milieuproblematiek. Omgekeerd vormen zowel de Antilope- als de Felnet-catalogus een belangrijke aanvullende bibliografische bron voor het opsporen van vooral Belgische mariene referenties.

Omdat de Antilope-collectie bestaat uit catalogi van (meestal) grote en zeer grote organisaties is hierin niet altijd die grijze literatuur te vinden waar men (vooral in de mariene wereld) naar op zoek is. De Vliz-bibliotheek kan echter, via twee internationale organisaties van mariene bibliotheken, Eurasic en Iamslic ⁹⁾, de groepscatalogi van deze organisaties raadplegen, en zo toch veel unieke documenten lokaliseren en leveren aan haar gebruikers. In

De Vliz-bibliotheek is vrij toegankelijk voor iedereen die interesse heeft voor zee en kust. Foto's: Vliz

het werkjaar 2002 werd op die manier bij documentleveringen vanuit de Vliz-bibliotheek een succespercentage van 95% gehaald.

HET RESULTAAT

Zeer vlug raakte de Vlaamse mariene wereld vertrouwd met de geïntegreerde presentatie en beschikbaarstelling van mariene informatie. Eén enkel toegangspunt (de web-interface van Imis) geeft zowel wetenschappers als andere gebruikers antwoord op al hun vragen in verband met het marien milieu. De positieve feedback bewijst dat het integreren en via één toegang beschikbaar maken van mariene documentatie nodig was. Een beter beheer van mariene informatie zal, samen met alle andere ondersteunende Vliz-activiteiten, het onderzoek en beheer van zee en kust alleen maar verstevigen.

NOTEN

1. Guy Houvenaghel geeft een goed overzicht van de eerste schuchtere stappen naar georganiseerd marien onderzoek in België in volgende bijdrage: Houvenaghel, G. (1980), *Belgium and the early development of modern oceanography, including a note on A.F. Renard*, in: Merriman, D. en Sears, M. (Ed.), *Oceanography: the past, Proceedings of the 3rd International Congress on the History of Oceanography held September 22-26, 1980 at the Woods Hole Oceanographic Institution, Woodshole, Mass. - USA*: Springer; New York: NY (USA), 1980. - P. 667-681.
2. Een overzichtsbibliografie rond deze specifieke site is te vinden in: Haspelslagh, J. (2002), *Uitgebreide bibliografie onderzoek Oostendse Spuikom*, in: Mees, J., Seys, J. en Haspelslagh, J. (Ed.), *De Oostendse Spuikom: historiek, onderzoek en perspectieven. Relas Spuikom Studiedag 8 december 2000 Duin en Zee (Oostende)*. - Oostende: Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ), 2002. - P. 38-44. - (VLIZ Special Publication; 8).
3. Het Vlaams Instituut voor de Zee (Vliz) werd opgericht op 2 april 1999 door de Vlaamse regering, de provincie West-

Vlaanderen en het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek. Eén van zijn hoofddopdrachten is om op te treden als marien informatieplatform voor iedereen die met zee en kust te maken heeft.

4. Zie hiervoor de Vliz-website: <http://www.vliz.be/NL/About/background.htm>
5. De zoekinterface geeft toegang tot alle reeds ingevoerde literatuurgegevens via <http://www.vliz.be/vmdcdata/Imis/bibsrch.htm>
6. Enkele mooie voorbeelden zijn de portaalsite van de Intergovernmental Oceanographic Commission (IOC): <http://oceanportal.org/>, en de EUCC Coastal Guide site met pakken informatie over kustgebonden onderwerpen: <http://www.coastalguide.org/>
7. Zie voor uitgebreide info: <http://www.fao.org/fi/asfa/asfa.asp>
8. <http://felnet.info>
9. Euraslic staat voor: European Association of Aquatic Sciences Libraries and Information Centres; Iamslic is voluit: International Association of Aquatic and Marine Science Libraries and Information Centers. Beide organisaties ondersteunen de werking van mariene bibliotheken Europees en wereldwijd.

SAMENVATTING

Het Vlaams Instituut voor de Zee (Vliz) in Oostende, herbergt de grootste collectie zeewetenschappelijke literatuur van België. Het instituut heeft het initiatief genomen tot de uitbouw van een volledig geïntegreerde mariene informatiedatabank, om onder andere deze collectie te ontsluiten. Het globale doel van Imis (Integrated Marine Information System) is om informatie te leveren over alle onderwerpen relevant aan mariene wetenschappen: over personen en hun mariene expertise, over instituten en hun mandaat, over publicaties, over projecten, over datasets of over mariene evenementen. Via één centrale interface kan de gebruiker alle mogelijke gegevens rond het marien milieu zoeken, vinden en opvragen.

ABSTRACT

The Flanders Marine Institute accommodates the biggest collection of literature on marine sciences in Belgium. The Institute has taken the initiative to develop a fully integrated marine information database for - among other things - indexing this collection. The global aim of IMIS (Integrated Marine Information System) is to provide information on all topics relevant to marine sciences: people with their expertise, institutions and their mandate, publications, projects, datasets or marine events. By way of one central interface, the user can search, find and retrieve all possible data on the marine environment.